

ТМГ. XXXVII	Бр. 3	Стр. 1179-1198	Ниш	јул - септембар	2013.
-------------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 323.1:316.347"1961/2011"(497.11-12)

Прегледни рад

Примљено: 30. 06. 2013.

Ревидирана верзија: 15. 09. 2013.

Одобрено за штампу: 16. 09. 2013.

Сузана Марковић Крстић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за социологију

Александра Костић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за психологију

Ниш

Данијела Здравковић

Универзитет у Нишу

Учитељски факултет

Врање

ЕТНИЧКА ПАНОРАМА ПОГРАНИЧНИХ ОПШТИНА: ЦРНА ТРАВА И ТРГОВИШТЕ *

Апстракт

У раду су из демографске и социопсихолошке перспективе сагледане промене етничке и конфесионалне структуре становништва две општине у пограничју југоисточне Србије током педесетогодишњег периода (1961–2011). С обзиром на то да се територије ове две општине делом поклапају са државним границама Бугарске и Македоније, фокус истраживања усмерен је на заступљеност појединих националности, етничку разноликост и квалитет међуетничких односа. Истовремено, испитивање етничке дистанце међу младим људима потврдило је полазне претпоставке о њиховој наглашеној отворености према припадницима других националности и спремности за сарадњу у свим сферама друштвеног живота, при чему припадност одређеној нацији или етничкој групи губи на значају у односу на моралне и психолошке квалитете личности.

Кључне речи: етничка структура становништва, квалитет међуетничких односа, омладина, етничка дистанца, међуетничка сарадња

suzana.markovic.krstic@filfak.ni.ac.rs

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ETHNIC PANORAMA OF BORDER MUNICIPALITIES: CRNA TRAVA AND TRGOVIŠTE

Abstract

In this paper, the changes of the ethnic and confessional structures of the population of two municipalities in the border area of south-eastern Serbia during a fifty-year period (1961 – 2011) are analyzed from the demographic and socio-psychological perspectives. Considering that the territories of these two municipalities partly overlap with the Bulgarian and Macedonian state borders, the focus of the research was directed towards the presence of certain nationalities, ethnic diversity, and the quality of interethnic relations. Simultaneously, the examination of ethnic distance among young people confirmed the initial assumptions about their emphasized openness towards the members of other nationalities and readiness for cooperation in all spheres of social life, whereby the belonging to a particular nation or ethnic group loses its importance in comparison to moral and psychological qualities of a person.

Key Words: ethnic structure of the population, quality of interethnic relations, young people, ethnic distance, interethnic cooperation

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Друштвено-економске и политичке промене у другој половини XX века и првој деценији XXI века значајно су допринеле мењању демографске слике Републике Србије, а посебно пограничних општина југоисточне Србије. Бројни неповољни демографски трендови настављени су или интензивирани, а неке демографске појаве добиле су израженије облике у пограничју. Етничка панорама пограничних општина Црна Трава и Трговиште заснива се на истраживању промена етничких структура током последњих пет деценија, у контексту депопулације и старења становништва ових општина, као и на истраживању етничке дистанце међу омладином.

За потпуније разумевање особености *етничких структура општина Црна Трава и Трговиште* било је неопходно приказати укупно кретање становништва ових општина, односно указати на неке детерминанте формирања демографских (етничких) структура. Етничке групе се разликују по културним стандардима, верској припадности, економској активности, диференцијалном фертилитету, који доводи до брзих промена у структурама становништва. У том смислу, покушало се одговорити на питање да ли ове две општине имају сличне демографске карактеристике и да ли се може говорити о формирању демографског модела пограничних општина југоисточне Ср-

бије? Поред тога, истраживање етничке дистанце и ставова омладине према припадницима других етничких група, пружа елементе за сагледавање квалитета међуетничких односа и разумевање тенденција у кретању и етничком саставу становништва. Коначно, поставља се питање – каква је демографска будућност пограничних општина југоисточне Србије?

Да би се одговорило на постављена питања, неопходно је систематско истраживање и проучавање етничких структура и тенденција у кретању становништва, уз употребу расположивих података из више извора, иако се одговори не могу сматрати коначним и дефинитивним. Ово је пре свега због тога јер су демографски трендови, услед политичке и економске нестабилности која је увек присутна, чак и када је у питању најскорија будућност, тешко предвидиви. У раду ће, дакле, бити приказана демографска кретања током педесетогодишњег периода. Потом ће бити разматране особености појединих демографских структура, са посебним освртом на етничке структуре. Осим тога, истраживање етничке дистанце међу омладином ових општина помоћи ће разумевању квалитета међуетничких односа у пограничју, чиме ће се индиректно одговорити на питање о демографској будућности пограничја.

КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА И ЕТНИЧКА СТРУКТУРА ДВЕ ПОГРАНИЧНЕ ОПШТИНЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

Подручје југоисточне Србије, на југу и истоку, граничи се са државним границама Македоније и Бугарске, тако да на територији површине 14.010 км² има око 1,1 милиона становника у 27 општина и граду Нишу, односно у пет округа (Нишавски, Пиротски, Топлички, Јабланички и Пчињски) (Крстић, 2010, стр. 3). Међутим, резултати пописа 2011. године приказани су на регионалном нивоу, тако да су подаци који се односе на југоисточну Србију у саставу података који се односе на Регион Јужне и Источне Србије¹.

У Региону Источне и Јужне Србије забележено је највеће опадање становништва (минус од 201.736 становника) у односу на остале регионе у Србији, што је 53,5% од апсолутног пада броја становника Србије у периоду 2002-2011. године (Марковић Крстић, Милошевић Радуловић, 2012, стр. 146–147). Број становника у Региону Јужне и Источне Србије континуирано се смањивао током последње три деценије (325.007). Међутим, иако је у периоду 1961–1981. годи-

¹ Регион Јужне и Источне Србије чине девет области у чији састав улазе територије јединица локалне самоуправе (51) и то: Борска (4), Браничевска (8), Зајечарска (4), Јабланичка (6), Нишавска (11; град Ниш 5), Пиротска (4), Подунавска (3), Пчињска (7) и Топличка (4).

не дошло до незнатног повећања броја становника (повећање 106.213 становника), број живорођених, није се повећавао. Напротив, број живорођених континуирано је опадао током читавог педесетогодишњег периода, тако да се 1961–2010. године више него двоструко смањило (2,3 пута) (РЗС, 2012, стр. 157). Повећање броја становника у периоду 1961–1981. године може се приписати механичком приливу становништва у Регион Јужне и Источне Србије, односно имиграцијама становништва које је долазило из других република или покрајина исте државе (некадашње Југославије) или других земаља, посебно суседних.

Природно кретање становништва представља значајну компоненту раста становништва, зависи од стопа наталитета, морталитета и природног прираштаја, тако да је анализа њихових вредности током педесетогодишњег периода добар показатељ тенденција у кретању становништва две пограничне општине.

*Табела 1. Природно кретање становништва општина
Црна Трава и Трговиште*

Table 1. Vital Statistics of the municipalities of Crna Trava and Trgovište

Год.	Општина	Број становн.	Живор.	Умрли	Пр. прир.	Умрла одој.	На 1000 становн.			Умрла одој. на 1000 живор.
							Живор.	Умрли	Пр. прир.	
1961	Ц. Трава	12.319	298	93	205	20	24,2	7,5	16,7	67,1
	Трговиште	14.404	403	153	250	44	28,0	10,6	17,4	109,2
1971	Ц. Трава	9.672	120	91	29	4	12,4	9,4	3,0	33,3
	Трговиште	12.556	238	129	109	18	19,0	10,3	8,7	75,6
1981	Ц. Трава	6.366	57	71	-14	1	9,0	11,2	-2,2	17,5
	Трговиште	8.923	102	116	-14	3	11,4	13,0	-1,6	29,4
1991	Ц. Трава	3.789	23	79	-56	-	6,1	20,8	-14,7	-
	Трговиште	7.146	104	101	3	2	14,6	14,1	0,5	19,2
2001	Ц. Трава	2.699	12	68	-56	-	4,4	25,2	-20,8	-
	Трговиште	6.466	56	81	-25	-	8,7	12,5	-3,8	-
2010	Ц. Трава	1.551	6	79	-73	-	3,9	50,9	-47,1	-
	Трговиште	5.318	27	82	-55	-	5,1	15,4	-10,3	-

Извор: РЗС, 2012а, стр. 183, 211.

Подаци приказани у Табели 1 потврђују депопулациони тренд у кретању становништва две општине, иако постоје разлике с обзиром на интензитет опадања становништва. У општини Црна Трава опадање становништва се интензивније одвијало током педесетогодишњег периода (1961–2010), тако да је већ 1981. године број становника преполовљен (са 12.319 становника у 1961. години на 6.366 становника, 1981. године). У општини Трговиште исти резултат (смањење становника за половину), остварен је 1991. године (1961. године 14.404 становника, а 1991. године 7.146 становника). Дакле,

током посматраног периода (1961–2010) становништво општине Црна Трава смањено је за 87,4%, а становништво општине Трговиште за 63,1%. С једне стране, број живорођених у обе општине је опадао, тако да је у општини Црна Трава у 1961. години било 298 живорођених, док је у 2010. години рођено само шест беба. У општини Трговиште је, такође, присутан тренд смањења броја живорођених, од 403 у 1961. години на 27 беба у 2010. години. С друге стране, број умрлих смањивао се континуирано у општини Црна Трава све до 1981. године, а у општини Трговиште до 2001. године.

После периода опадања броја умрлих у обе општине, долази до повећања овога броја, што се може објаснити поремећајима у старосној структури становништва ове две општине, интензивираним процесом старења становништва и већим диференцијалним морталитетом старијих лица. Упркос смањењу броја умрлих (до 1981. у општини Црна Трава и до 2001. године у општини Трговиште), као и броја умрле одојчади (2001. године и 2010. године није забележен ниједан случај), што није само показатељ ефикасније здравствене заштите мајки и новорођенчади већ и материјалних и културних могућности породице и друштва у целини, није дошло до значајнијих промена када је процес депопулације² у питању.

Услед опадања броја живорођених, с једне, и повећања броја умрлих лица, с друге стране, природни прираштај добија негативан предзнак. У општини Црна Трава од 1981. године присутан је негативни природни прираштај који се интензивно повећава, тако да временом добија забрињавајуће размере (1981. године -2,2‰, а 2010. године -47,1‰). У општини Трговиште се, такође, 1981. године бележи негативан природни прираштај (-1,6‰), али је осим нижих негативних вредности природног прираштаја, у односу на општину Црна Трава, присутна и позитивна вредност 1991. године (0,5‰)³. Међутим, 2001. године (-3,8‰), као и 2010. године (-10,3‰), природни прираштај има негативне вредности. На основу анализе статисти-

² Депопулација у овим општинама југоисточне Србије је резултат негативних тенденција у природном кретању становништва, као и миграција (унутрашњих и спољашњих). Миграције имају важну улогу не само због њиховог утицаја на смањење становништва већ и због утицаја на наталитет (у првом реду се иселјава младо и становништво у репродуктивном периоду) и морталитет становништва (кроз утицај негативног салда миграције на старосну структуру). Поред пресељења у веће градове унутар земље (Београд, Ниш), становништво општине Црна Трава највише се селило у Немачку, потом Француску и Швајцарску (1981), док се становништво општине Трговиште највише селило у Аустрију, Француску и Немачку (1981) (Предојевић Деспић, 2011, стр. 114).

³ Ово се делом може објаснити миграторним кретањима на овом подручју, односно досељавањем становништва са подручја Косова и Метохије и ратом захваћених подручја (бивше СФРЈ).

чких података може се закључити да је негативни природни прираштај у општини Црна Трава (2001. и 2010. године) скоро петоструко већи у односу на општину Трговиште, и да је Црна Трава „пример екстремног демографског урушавања“ (Рашевић, Пенев 2011, стр. 119–132).

Промене у природном и механичком кретању и структурама становништва резултат су социјалних, економских, демографских, етничких, културних и других чинилаца. Због значајног утицаја бројних, а посебно етничких чинилаца на демографске процесе (разлике у фертилитету различитих етничких група, разлике у миграционим карактеристикама, у старосној структури, брачним карактеристикама, економској активности, образовним карактеристикама), неопходно је проучавање етничких структура становништва две општине.

Табела 2. Етничка структура становништва општина Црна Трава и Трговиште (1961-2011)⁴

Table 2. Ethnic structure of the municipalities of Crna Trava and Trgovište (1961-2011)

Год.	Општина	Укупно	Срби	Хрв.	Макед.	Југосл.	Шипт.-Алб. ⁵	Турци	Буг.	Црногр. ⁶	Муслим. ⁶	Роми-Циг. ⁷	Горанц.	Украјин.	Мађ.	Словен. ⁸	Руси	Неоп/остали
1961	Ц. Трава	12.534	12.495	2	-	3	2	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Трговиште	14.404	14.345	-	24	-	1	3	31	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1971	Ц. Трава	9.672	9.546	-	3	20	-	15	3	4	-	-	/	1	3	-	-	77
	Трговиште	12.556	12.431	-	36	2	-	31	2	2	13	-	1	/	/	-	-	38
1991	Ц. Трава	3.789	3.727	1	-	22	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	35
	Трговиште	7.146	7.004	-	-	35	-	-	6	-	1	-	-	-	-	-	-	100
2002	Ц. Трава	2.563	2.529	1	-	3	1	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	Трговиште	6.372	6.276	1	28	1	5	-	12	1	-	-	-	-	-	-	-	48
2011	Ц. Трава	1.663	1.641	1	1	-	-	-	5	-	-	-	3	-	-	1	2	9
	Трговиште	5.091	4.977	1	27	1	-	-	14	-	-	29	-	-	-	1	-	41

Извор: СЗС, 1967, стр. 80. и 82.; СЗС, 1974, стр. 20-21; СЗС, 1993а, стр. 99. и 104; РЗС, 2003а, стр. 192-193, 206-207.; РЗС, 2012б, стр. 76-77 и 86-87.

⁴ Нема података за 1981. годину.

⁵ Албанци од 1971. године.

⁶ У смислу народности.

⁷ У попису 1948, 1953. и 1961. године – Цигани, 1971. године – Роми-Цигани, а 1981, 1991, 2002. и 2011. године – Роми.

⁸ У овој колони је због простора, само за 2011. годину, наведен податак за Словаци.

Анализа етничке структуре становништва две општине (Табела 2) указује на то да се ради о релативно хомогеној етничкој структури становништва⁹. У општини Црна Трава Срби чине већину становништва током укупног периода посматрања: 1961. године – 99,7%, 1971 – 98,7%, 1991 – 98,3%, 2002. и 2011 – 98,7%. Општина Трговиште има сличну етничку структуру у којој су Срби доминантно заступљени: 1961. године било их је 99,6%, 1971 – 99,0%, 1991 – 98,0%, 2002 – 98,5% и 2011. године 97,8%.

Да друштвена, историјска и политичка збивања утичу на кретање и структуре становништва може се видети на примеру заступљености Југословена, Македонаца, Бугара, Рома и Руса. Наиме, ове етничке групе биле су најзаступљеније у односу на друге, мада се варијације код појединих етничких група јављају у различито време. Уочава се да је етничка група *Југословени* била у највећем броју присутна 1991. године (0,6% у општини Црна Трава и 0,5% у општини Трговиште) и 1971. године (0,2% у општини Црна Трава и 0,02% у општини Трговиште), док је њихова заступљеност током шездесетих XX века и у првој и другој деценији XXI века (период постсоцијалистичке трансформације) знатно мања. *Македонци* су више заступљени у општини Трговиште током читавог периода (1961–2011), мада се уочава да их 1991. године није било у обе општине, а да су у 2002. и 2011. години Македонци на другом месту по заступљености у општини Трговиште са 0,5% (после Рома), док је у општини Црна Трава њихова заступљеност занемарљива (0,06%).

Бугари су 1961. године најзаступљенија етничка група у популацији обе општине (у општини Црна Трава 0,2%, као и у општини Трговиште), њихов број опада за половину у општини Црна Трава 1971. године, док у општини Трговиште број Бугара остаје непромењен. Године 1991. у обе општине није пописан ниједан Бугарин, док је 2002. године било 0,3% Бугара у укупној популацији општине Црна Трава, а 0,2% у општини Трговиште. Године 2011. је по 0,3% Бугара у обе општине.

Цигана није било 1961. године у популацији обе општине, а њихово присуство забележено је у попису 1971. године (Роми-Цигани) и то само у општини Трговиште (као и у свим осталим пописним периодима) са 0,1%. Године 2002. није било Рома међу становништвом обе општине, док их је 2011. године било 0,6% у општини Трговиште. Дакле, по резултатима последњег пописа *Роми* су најзаступљенија етничка група у популацији општине Трговиште, мада их није било све до 1971. године.

⁹ Апсолутно хомогена етничка структура, у којој сви чланови припадају само једном народу, не постоји, па се хомогеном популацијом сматра популација у којој само једна група чини 80-90% укупног становништва. *Етнички хетерогена* популација је популација у којој је мање од 80-90% припадника једног народа.

Ако се сумира (највећа) заступљеност појединих етничких група у посматраним општинама, с обзиром на временску димензију, може се констатовати да је 1961. године било највише Бугара (Црна Трава); 1971. Македонаца (Трговиште); 1991. Југословена (општина Црна Трава); 2002. Македонаца (Трговиште), а 2011. године најзаступљенији међу етничким групама били су Роми (Трговиште). Руси, Горанци и Словаци су релативно „нови“ у популацији две општине. Присуство Руса/Рускиња у општини Црна Трава регистровано је први пут у попису 2002. године, а Словака (Црна Трава) и Горанаца 2011. године (у обе општине).

Етничка слика две општине у периоду 1961–2011. године није се значајније мењала. Промене су уочљиве у погледу веће или мање заступљености појединих етничких група у конкретном временском раздобљу, мада се ни у једном периоду етничка хомогеност две општине не доводи у питање. Може се констатовати да је после извесних варијација у заступљености појединих етничких група (Македонци, Југословени и Бугари), дошло до значајнијег пораста удела Рома у односу на остале етничке групе у два последња пописна периода, и то само у једној од две општине – у општини Трговиште.

Поред друштвено-историјских збивања, као и културних особености појединих етничких група и њихове заступљености у популацији, професионална припадност становништва може да утиче како на ставове према репродукцији и само репродуктивно понашање, тако и на природно, али и механичко, кретање становништва (спремност да се напусти родни крај у зависности од етничке и професионалне припадности). Међутим, етничка и професионална разноликост становништва у великој мери могу да утичу и на квалитет међуетничких и међуверских односа. Да би се испитао квалитет међуетничких односа неопходно је да се укаже и на неке особености професионалне структуре становништва општине Црна Трава и Трговиште.

Анализа података, који се односе на вероисповест становништва две општине (СЗС, 1993б, стр. 100 и 105; РЗС, 2003б, стр. 15; РЗС, 2013, стр. 44–45 и 52–53), показује да је 1993. године у општини Црна Трава било 96,6% православаца, 0,05% протестаната, 0,05% припадника исламске вероисповести и осталих (неопредељени, није верник, непознато) 3,2%. У општини Трговиште било је 96,8% православаца, 2,8% протестаната и осталих 0,4%. Дакле, постоје разлике међу општинама, мада нису велике и испољавају се у виду веће заступљености протестаната у општини Трговиште и веће заступљености осталих (неопредељени, они који нису верници) у општини Црна Трава.

Године 2002. у општини Црна Трава највише је било православаца 98,3%, протестаната и припадника исламске вероисповести било је по 0,04%, а осталих 1,6%. У општини Трговиште било је 97,1% православаца, 0,1% припадника исламске вероисповести,

0,03% протестаната и 2,7% осталих. Године 2011. ситуација се битније не мења када је конфесионална припадност у питању. Наиме, у општини Црна Трава је 98,4% православаца, 0,06% католика, 0,2% припадника исламске вероисповести и осталих је било 1,3%. У општини Трговиште било је 99,1% православаца, 0,06% католика и осталих 0,7%. Може се уочити да се током времена (1971–2011) процентуално повећава учешће православаца, да се смањује број припадника других конфесија, а посебно категорије *остали* (неопредељени, они који нису верници, они који се нису изјаснили), што је посебно наглашено у општини Црна Трава.

КВАЛИТЕТ МЕЂУЕТНИЧКИХ ОДНОСА ИЗ УГЛА МЛАДИХ ЉУДИ: ЕТНИЧКА ДИСТАНЦА – „ДА“ ИЛИ „НЕ“

Разумевање социјалног понашања почива на разумевању социјалних односа о којима можемо сазнати нешто више ако утврдимо начин на који особа опажа различите социјалне ентитете. Свако од нас има потребу да одреди, прецизира и спецификује слику о *нама* и *њима* (Хавелка, 2008). Истакнуте карактеристике унутар ових „слика“ постају основе социјалне диференцијације. Уочени, прихваћени и примењени критеријум социјалне категоризације одређује и прожима опажање других особа, као и друштвених група којима опажач припада или не припада. Тако, формирање импресија о различитим етничким групама не произлази само из непосредног опажања њихових припадника већ често и из уверења и оцена које се усвајају током социјализације. Формирана импресија може постати основа за социјалну блискост или удаљеност од припадника неке етничке групе. Управо та претпостављена и утврђена дистанца може бити индикатор односа између различитих етничких група⁹. Стога су односи према припадницима етнички различитих група у општинама Црна Трава и Трговиште били предмет разговора истраживача са младим људима из тих општина.

Узорак истраживања (пригодан). У теренској реализацији истраживања обављен је разговор са десеторо младих људи (шест младића и четири девојке), по петоро из две општине (Црна Трава и Тр-

⁹ Социјална (етничка) дистанца подразумева различите степене блискости, разумевања и осећања интимности неке особе према припадницима одређених етничких група. Скала за мерење социјалне дистанце, Богардусова скала (Bogardus, 1925), „састоји се од листе социјалних односа у које се може ступити са припадником неке групе, а који се крећу од веома хладних до веома блиских. Испитаник треба да означи које од тих односа је спреман да прихвати, а које не са припадником једне или више група према којима се дистанца испитује“ (Попадић, у: Мимица и Богдановић, 2007, стр. 48).

говиште). Након објашњења циљева и задатака истраживања, млади људи су пристали на разговор са истраживачима. Разговор се односио на њихове ставове према припадницима етнички различитих група са којима деле исти простор или који живе у непосредној близини. Просечна старост испитаника је 25,6 година (старост испитаника 16-37 година). Што се тиче школске спреме, састав испитаника је различит (четворо је са завршеним факултетом, четворо са средњом школом, један студент и једна ученица средње школе). Четворо испитаника је запослено, а четворо није. Шесторо испитаника је српске, један бугарске националности, док су три испитаника из мешовитих бракова: Србин-Македонка (2) и Бугарин-Македонка.

Инструменти. Подаци о ставовима према етнички различитим групама прикупљени су у интервјуу који је обављен са сваким испитаником, појединачно (просечно трајање интервјуа – 60 минута). Интервју је био структуриран по угледу на *Богардусову скалу социјалне дистанце* (Bogardus, 1925), при чему је задржан континуум од највећег до најмањег степена социјалне удаљености. Направљене су незнатне модификације у погледу листе модалитета односа који су занимали истраживаче, а која ће бити наведена у процедури истраживања.

Процедура истраживања. Испитивање етничке дистанце операционализовано је преко захтева да млади људи из две општине (Црна Трава и Трговиште) наведу припаднике различитих националности/етничких група¹⁰ (Бугарин, Албанац, Македонац, Ром, Хрват, Рус) са којима би желели да ступе у социјалне односе различитог степена блискости. Од испитаника се тражило да дају одговоре према свом „првом осећању“. Дакле, да ли би пристали (или не) да просечни припадник сваке наведене етничке групе стално живи у њиховој земљи, станује у њиховом суседству, у истој згради или улици, буде члан исте политичке партије, буде наставник у школи у њиховом месту, да им буде шеф на послу, да има руководећи или неки важан положај у њиховој земљи, да се друже са њим, да њихова сестра (брат) ступи у брак са припадником друге националности, да они ступе у брак са припадником друге националности, да ако је угрожен живот неком од чланова његове породице приме крв од припадника друге националности¹¹. Поред ових, прикупљени су и подаци који се односе на нека социодемографска обележја испитаника: године старости, највиша завршена школа, запосленост/незапосленост и националност.

¹⁰ Испитиван је однос младих људи који живе у Црној Трави и Трговишту према Бугарима, Албанцима, Македонцима, Ромима, Хрватима, Русима и Србима због њихове заступљености у етничкој структури ових општина.

¹¹ О овим тврдњама/модалитетима могућих односа видети шире у: Puhalo, 2009.

Резултати. Забележени одговори сваког испитаника подвргнути су квалитативној анализи (анализи садржаја). Тако су у разговору са младићем у Црној Трави¹² (26 година, завршио грађевински факултет, незапослен, Србин) добијени подаци који указују на његов позитиван став према припадницима других етничких група, када су у питању скоро сви испитивани модалитети односа (становање, дружење, пријатељство, склапање брака). Међутим, када је у питању руководећи или важан положај у земљи, испитаник сматра да то треба да припада само „нашим људима“, што се, делом, може повезати са базичним неповерењем према припадницима других етничких група и увереношћу да би једино припадник српске националности био потпуно мотивисан да се заложи за „српску ствар“.

„Немам ништа против, могу да станују у мом суседству, у истој згради или улици, могу бити шефови и брачни партнери, могу бити чланови исте партије као ја, и Бугарин и Албанац и Македонац и Ром и Хрват и Рус, баш сви. Међутим, не желим да неко од њих има руководећи или важан положај у мојој земљи. *Не, никако, мислим да је боље да руководицац буде наш.*“

Други саговорник из општине Црна Трава (26 година, завршио грађевинску школу, незапослен, Србин) наглашава социјалну блискост са Македонцима и Русима и позитиван став према сваком модалитету испитиваних односа. Са припадницима осталих етничких група спреман је да успостави пословну сарадњу тако да, ако су исходи задовољавајући, етничка припадност, по његовом мишљењу, нема посебан значај. Ипак, постоји свест о ограничениости оваквог односа, заснованог на принципима економске, али не и људске размене.

„Све ово што сте навели: живот у истој земљи, становање у суседству, шеф на послу, руководећи положај, дружење са њима, ступање у брак – *све прихватам, али само када су Македонци и Руси у питању.* За остале си добар само када носиш паре и све је ОК. Када је бизнис у питању, сви се клањају до земље. Ма, *важно је да се заврши посао, није важно које је човек националности, то никог не интересује.* Важна је зарада.“

Најмлађа саговорница у овом истраживању има 16 година (Српкиња), ученица је средње школе и првакиња на Државном првенству Србије у планинском бициклизму 2013. године. Она наглашава да не прави разлику међу људима, да се дружи са свима и да је отворена за све врсте односа са припадницима свих етничких група (забављала се са Македонцем, а дописује се са Црногорцем, дружи се са Бугарима, Русима, Македонцима на такмичењима). Овај став „отворености“ карактеристичан је за веома младе људе који су жељни контаката,

¹² Разговор водила Сузана Марковић Крстић, 28. априла 2013. године.

комуникације, стимулације. Ипак, она би примила крв од Руса или Рускиње (блискост на основу сличности).

„Споразумевамо се на српском, македонском и бугарском језику; *свако на свом језику говори, али се ипак разумемо. У мојој земљи могу да живе сви (Бугари, Албанци, Македонци, Роми, Хрвати, Руси) и могу да имају руководећи положај. Са свима могу да се дружим као са пријатељима.*“

Друга девојка (24 године, Српкиња) завршила је средњу школу, али је незапослена. На основу свог искуства са припадницима различитих етничких група она има позитиван став према Русима и Бугарима, али и Хрватима. Није јој тешко да замисли да они живе, раде и заузимају важне положаје у њеној земљи. То, наравно, говори о стеченом поверењу на основу интеракција са појединцима из помених етничких група (забављала се са Бугарином, радила са Русом у фабрици), али и о степену неоправдане генерализације која се шири на читаву етничку групу којој ти појединци припадају. Саговорница није поменула ни Албанце, ни Роме.

„Када боље размислим, могу и Рус и Бугарин да живе у мојој земљи и суседству. Хрват може да буде члан моје политичке партије, а и наставник у школи у мом месту. Да ми буде шеф на послу – Рус и Хрват. Рус и Хрват могу да заузимају важне положаје у земљи. Са Бугарима сам се дружила и знам да су добри, као и Руси, тако да ништа не бих имала против да моја сестра ступи у брак са неким од њих, а исто тако и ја (са Бугарином и Хрватом).“

Разговор је обављен и са младићем (30 година, завршио је средњу школу, запослен), чији је отац из Црне Траве (Србин), а мајка из Струге (Македонка), тј. потиче из мешовитог брака.¹³ Иако је спреман да прихвати различите модалитете односа са припадницима других етничких група, постоје односи (брак, руководећи положај, шефовско место) у којима опажена сличност (словенско порекло, православље) упућује на Русе и Србе. Моралне и психолошке квалитете личности (поштење, искреност, мирољубивост) ставља испред националне припадности.

„Могу сви да живе код нас, наставник може да буде и Македонац и Рус и Хрват и Албанац и Ром, то је небитно. Свуда су мешане нације... *али само наш може да ми буде шеф.* Руководећи положај може *само наш Србин* и Рус. Мислим да су нације вештачке, то се не зна одакле је ко дошао. Са Албанцима, доле, слажемо се и немамо никакав проблем. А што се Рома тиче, имам колегу Ро-

¹³ На позив девојке „дођи Македонац“, он одговара: „Није, ја сам Црнотравац, мајка ми је Македонка“.

ма из Сурдулице, баш је изузетно љубазан. *Наши су мирољубиви највише, а и Руси.* Поштени, поносни и осећајни су Срби и Македонци, бивша Југославија. Мајка ми је Македонка, *ја се осећам као Србин, ја сам Србин.* Ми волимо друге народе и ове из бивше Југославије.“

Анализа одговора младих људи из Црне Траве показује да се приликом *прихватања различитих модалитета односа, највећи број позитивних одговора везује за Русе, затим за Македонце и Бугаре. Истовремено, најмање позитивних тврдњи везује се за Албанце и Роме* (у једнакој мери), и то за следеће модалитете односа: „да ми буде шеф на послу“, „да има руководећи или важан положај у мојој земљи“, „да моја сестра ступи у брак са њим/њом“ и „да ја ступим у брак са њим/њом“. Поред тога, Хрвати (изоловано посматрано, без компарације са осталим етничким групама) су највећи број „прихватања“ добили за модалитет – да Хрват буде „наставник у школи у мом месту“, потом да „стално живи у мојој земљи“ и да „буде члан исте политичке партије као и ја“, „да се дружим са њим као са пријатељем“ и модалитет „да ступим у брак са њим“. У том смислу може се наслутити и модел будуће сарадње између припадника различитих етничких група на овом подручју, при чему се посебно наглашавају могућности сарадње Срба са суседима на државној граници (Бугари и Македонци), првенствено у сфери економије, рада и зараде (што не подразумева подређен положај у односу на припаднике других етничких група), а потом у приватној сфери (дружење, пријатељство, склапање брака).

У разговору са двојицом младића из Трговишта, који се друже и заједно тренирају фудбал¹⁴, добијени су подаци који указују на њихово прихватање интеракције са припадницима других етничких група. Један од њих (24 године, учитељски факултет, незапослен, Бугарин), истиче значај међуетничке сарадње и добрих односа, али једино не верује Албанцима и сматра да они имају претензије према „нашој“ територији и зацртане политичке циљеве. Иако саопштава да су за њега важније особине личности (поштен, частан, вредан) него национална припадност, има негативан став према томе да Албанац заузме руководећи положај и да се стручњаци друге националности запосле у крају у коме он живи. Сматра да се на такав начин „чувају“ радна места за „староседеоце“. Код најинтимнијих односа, саговорник прихвата припаднике других националности пошто сматра да „у љубави не постоје границе“.

„Немам ништа против тога да се са свима дружим. Без размислања бих прихватио да моја сестра ступи у брак са припадни-

¹⁴ Разговор водила Данијела Здравковић 22. маја 2013. године.

ком друге националности. Зашто да не? За љубав не постоје границе! Моја девојка је Српкиња и ми смо у складној вези. *Ако особа вреди, није битно које је националности*“.

Други младић из Трговишта (21 година, студент, Србин) спреман је да прихвати разне врсте односа са Македонцима и Бугарима (суседске, партијске, пријатељске, брачне, укључујући и њихове наставничке, шефовске и руководеће позиције, уколико то заслужују), захваљујући својим позитивним искуствима у комуникацији са њима. Међутим, овај млади човек испољава и извесу дозу „резерве“ према Ромима и Албанцима, када је у питању склапање брака са њима, што се односи и на чланове његове уже породице. Не допада му се „њихова нарав, стил живота, нехигијена, начин васпитавања деце“.

„Волео бих да будемо чланови исте политичке партије и да и они имају иста права у свим сегментима друштвених обавеза и одговорности, а не само бенефите и повољности. Прихватио бих увек Бугаре, као наставнике, врло су способни. Не бих имао ништа против да припадници других националности буду моји шефови на послу. Не бих имао ништа против да моја сестра ступи у брак са неким Македонцем, Грком или припадником друге националности, јер љубав не зна за границе, веру, националност (осим Рома и Албанца). Не бих волео да моја сестра буде удата за Албанца“.

Следећа саговорница из Трговишта је Српкиња, има 31 годину, завршила је Учитељски факултет, запослена је као помоћник председника општине за образовање, културу, социјална питања, спорт и омладину. Пословно сарађује са Бугарима и Македонцима, уверена је да људе спајају заједничка интересовања, а не етнички идентитети. Волела би да живот у њеној земљи буде привлачан за припаднике разних етничких група (Бугаре, Албанце, Македонце, Роме, Хрвате, Грке) који би се ангажовали у приватном сектору и области развоја туризма. Нема предрасуде у погледу избора брачног партнера друге националности.

„Моја сестра или брат би могли да ступе у брак са Хрватом/Хрватицом и Грком/Гркињом, а ја са Хрватом, Македонцем и Бугарином.“

У Трговишту је обављен разговор са још једном девојком (21 година, гимназија, запослена, Бугарка/Македонка), која је изразила своје ставове о међуетничким односима и могућностима сарадње са припадницима других етничких група у пограничју. Потиче из мешовитог брака, обавља хонорарни посао у штампаним медијима и одржава сталне контакте са родбином у Македонији и Бугарској, као и са младићем који живи у Црној Гори. Позитивно је усмерена према свим видовима међуетничке комуникације и сарадње, мада уочава и неке лоше особине припадника ромске групе (злоупотребе, непоштовање закона). Верује у могућу објективност, способност и квалификованост припадника различитих етничких група из чега произлази

да они могу бити добри шефови и руководиоци. Иако би и сама била спремна да се уда за Црногорца (позитивно искуство у забављању), не би волела да јој брат или сестра промене веру због некога.

„Желела бих да припадници различитих етничких група живе у земљи у којој ја живим, да имају иста права и обавезе, али не волим када припадници неких етничких група злоупотребљавају то што су мањина. Када год надлежни реагују поводом учињеног прекршаја, „кривци“ изјављују да су они, тј. Роми, дискриминисани, да нико не поштују њихове обичаје и традицију. Волела бих да сви, и већина и мањина, поштују законе земље у којој живе.“

Разговор са младим човеком (37 година, учитељски факултет, запослен, Србин/Македонац) који живи са родитељима у Врању, чији је отац из Трговишта (Србин), а мајка Македонка, значајан је за анализу етничке панораме општине Трговиште. Наиме, овај млади човек је као политичар, демократски оријентисан, врло популаран и утицајан на истраживаном подручју. Пчињска област је завичај његовог оца, тако да постоји велика могућност да свој политички ангажман крунише успесима. Уважавање другачијег мишљења, као и прихватање става да је бити припадник „друге“ етничке групе у пограничју предност и друштва и појединца, још увек је у домену демократских идеала политичког програма партије чији је он функционер. Каже да на основу искуства, за суседе и пословне партнере, увек преферира Македонце, иако ни са Хрватима нема тешкоће у суседским односима јер су културни. Има занимљиве идеје о ангажовању припадника националних мањина, уколико би гласали за његову политичку партију. Прихватио би и наставнике било које националности под условом да њихово просветно деловање нема скривене циљеве. Ипак, каже да има одбојност према Албанцима, као шефовима на послу. Прилично ригидно сагледава избор брачног партнера, ако би то била особа албанске, ромске или бугарске националности, чак и када је у питању жеља његове сестре.

„Усмерио бих се и на интеркултуралну сарадњу и стварање нове Југославије, која би почивала на принципима Европске и Балканске уније. Дружим се са Ромима, Македонцима, Бугарима, а ређе са Хрватима и Грцима. Немам ништа против бракова који су склопљени између Срба и припадника наших народа, мислим на оно што ми данас зовемо словенском групом народа, где не убрјам Бугаре. Радије бих дозволио сестри да ступи у брак са припадницима народа из земаља Западне и Источне Европе, чак и Азије, него са Шиптарима, Ромима или Бугарима. Никада се не бих оженио женом која није Српкиња.“

Анализа резултата истраживања социјалне дистанце у општини Трговиште указује на то да је међу младим Пчињанима најмање оних који не прихватају припаднике дугих националности као држављане, суседе и колеге на послу, што представља минималну основу

заједничког живота. Осим тога, већина испитаних младих људи нема ништа против склапања брака са припадником друге националности/етничке групе.

Будући да колегијалне, пријатељске и брачне релације између етничких група нису биле предмет званичних пописа, добијени резултати који јасно показују могуће односе и облике сарадње, посматрано из угла младих људи су од значаја. Тако се *највећи број прихваћених тврдњи у разматрању потенцијалних модалитета односа, везује за Македонце, а затим за Бугаре (и Грке), док се најмање позитивних тврдњи везује за Роме и Албанце.*

Данас су у пограничју актуелни процеси *обнављања образаца суживота* између припадника различитих етничких група, који су већ били присутни, како после Другог светског рата (запошљавање великог броја наставника и учитеља Бугара и Македонаца на подручју општине Трговиште), тако и пре првог таласа транзиције (када се велики број Грка школовао у Врању). Поред тога, у општини Трговиште у последњих десетак година има позитивних примера који потврђују успешну пословну сарадњу (откуп шумских плодова, аутохтоних сорти повртарских и воћарских култура, лековитог биља, печурака, огревног дрвета) са поменутиим припадницима етничких група.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Иако етничка панорама пограничних општина југоисточне Србије (Црна Трава и Трговиште) током педесетогодишњег периода сведочи о етничкој и конфесионалној хомогености становништва, резултати овог истраживања говоре о позитивним ставовима и спремности испитаника да прихвате потенцијалне модалитете односа са припадницима других етничких група. Доминантнија заступљеност Срба (православаца) на овом простору, њихов систем вредности и прихватање ниских репродуктивних норми (рађање једног или двоје деце) доводе до значајнијих промена у природном и механичком кретању становништва у виду депопулације и старења. Наиме, прихватање различитих репродуктивних норми од стране припадника појединих етничких група значајно утиче на будућа демографска кретања, али и на етничку и конфесионалну структуру становништва. Дакле, усвојени различити модели репродукције (мањи/већи број деце) и етнички диференцијални фертилитет (на пример, Српкиња и Ромкиња) може узроковати значајније промене у етничком саставу становништва које могу да утичу на квалитет међуетничких односа, повећање/смањење социјалних тензија, економских и политичких конфликта. У том смислу јасно је да демографска кретања не предодређују будућа збивања, али је очигледно да су један од чи-

нилаца који, под одређеним условима, могу да имају значајну улогу у социјалним односима.

Према резултатима овог истраживања социјална дистанца је најмања према припадницима оних етничких група које се доживљавају као блискије и сличније етничкој групи опажача. До међуетничке привлачности понекад долази због опажене сродности порекла, језика, вере, географског простора, скупа историјских детерминанти. Али, привлачност једне етничке групе може произаћи из непосредног искуства, из допадљивих, корисних и креативних система споразумевања у различитим областима живота (пословне интеракције, спорт, партнерске везе). Тако се, у случају мање социјалне (етничке) дистанце, могу очекивати и антиципирати бројни корисни ефекти засновани на „погодности комуницирања са социјално ближим“.

Иако сличност не мора бити једини показатељ социјалне блискости, постоји очигледна спремност испитаника да се за односе који се доживљавају као *изразито интимни* радо прихватају припадници оних етничких група који се опажају као најсличнији сопственој групи (Руси, Македонци). Истовремено, они који се опажају као најмање слични (Албанци и Роми) ретко су „прихватљиви“ за брак, што понекад саопштавају и наши испитаници у Црној Трави и Трговишту.

Сва истраживања социјалне дистанце, која су заснована на концепту који је примењен и у овом истраживању, имају извесна ограничења. Једно од важнијих односи се на поузданост вербалних извештаја испитаника. Наиме, осећања која су изазвана различитим степеном социјалне удаљености, генерално је тешко тачно одредити и „ухватити“, јер у реалним ситуацијама особе не мисле увек онако како показују њихови вербални извештаји. Ставови према припадницима других етничких група, изражени кроз степене социјалне дистанце, могу остати „недокучиви“, чак и кад применимо скале које сматрамо прецизним и објективним (Marger, 2009). Реч је о уоченом стилу давања „социјално пожељних“ одговора. Испитаници (укључујући и наше), свакако подлежу извесном притиску да се у одређеном степену конформирају средини у којој живе и постојећим групним стандардима. Стога су код већине испитаника изражени позитивни ставови према припадницима других етничких група. Међутим, када је реч о исказивању ставова у области деликатних и истовремено осетљивих етничких односа, нарочито у пограничју, када узорак испитаника није репрезентативан, приказ, анализа и интерпретација добијених података, захтевају опрезност истраживача. Зато резултати овог истраживања имају форму назначених импресија о социјалној удаљености и близини у Црној Трави и Трговишту.

ЛИТЕРАТУРА

- Bogardus, E. (1925), Social Distance and its origins, *Journal of Applied Sociology*, 9, 216–227.
- Крстић, В. (2007). *Становништво југоисточне Србије*. Компаративна студија демографског развоја. Ниш: Завод за урбанизам.
- Marger, M. N. (2009). *Race and Ethnic Relations: American and Global Perspectives*, 9th Edition. Cengage Learning.
- Марковић Крстић, С. и Милошевић Радуловић, Ј. (2012). Депопулација села у пограничним општинама југоисточне Србије: социодемографска интерпретација првих резултата Пописа 2011. У: Љ. Митровић (Прир.), *Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност*, (143-158). Београд и Ниш: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.
- Попадић, Д. (2007). Богардусова скала. У: Мимица, А. и М. Богдановић (пр) *Социолошки речник*, (48). Београд: Завод за уџбенике.
- Предојевић Деспић, Ј. (2011). Емиграциони токови из југоисточне Србије: главне тенденције и проблеми. У: Љ. Митровић (Прир.), *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо-културна динамика*, (103-117). Београд и Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и универзитета у Нишу.
- Puhalo, S. (2009). *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- Рашевић, М., и Пенев, Г. (2011). Црна Трава: пример екстремног демографског урушавања. У: Љ. Митровић (Прир.), *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо-културна динамика*, (119-131). Београд и Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и универзитета у Нишу.
- РЗС. (2003а). *Становништво. Национална или етничка припадност*. Подаци по насељима, Књига 1. Београд: Републички завод за статистику.
- РЗС. (2003б). *Становништво. Вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу*. Подаци по општинама. Књига 3. Београд: Републички завод за статистику.
- РЗС. (2012а). *Природно кретање становништва у Републици Србији 1961–2010*. Подаци по општинама. Београд: Републички завод за статистику.
- РЗС. (2012б). *Становништво, национална припадност*. Подаци по општинама. Књига 1. Београд: Републички завод за статистику.
- РЗС. (2013). *Становништво. Вероисповест, матерњи језик и национална припадност*. Подаци по општинама и градовима, Књига 4. Београд: Републички завод за статистику.
- СЗС. (1967). *Витална, етничка и миграциона обележја*. Резултати за општине, Књига VI. Београд: Савезни завод за статистику.
- СЗС. (1974). *Становништво. Етничка, просветна и економска обележја становништва и домаћинства према броју чланова*. Резултати по општинама. Књига VI. Београд: Савезни завод за статистику.
- СЗС. (1993а). *Становништво. Национална припадност. Подаци по насељима и општинама*, Књига 1.: Београд: Савезни завод за статистику.
- СЗС. (1993б). *Становништво. Вероисповест. Подаци по насељима и општинама*, Књига 2. Београд: Савезни завод за статистику.
- Хавелка, Н. (2008). *Социјална перцепција*. Београд: Завод за уџбенике.

Suzana Marković Krstić, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Niš

Aleksandra Kostić, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Psychology, Niš

Danijela Zdravković, University of Niš, Teacher Training Faculty, Vranje

ETHNIC PANORAMA OF BORDER MUNICIPALITIES: CRNA TRAVA AND TRGOVIŠTE

Summary

A demographic, sociological and psychological study of the ethnic panorama of the two municipalities (Crna Trava and Trgovište) in south-eastern Serbia confirms the initial assumptions that a social, economic, cultural, and confessional diversity affects both demographic mobility and the quality of interethnic relations. In the last fifty years (1961-2011), natural population mobility of the two municipalities has had similar depopulation tendencies: a decrease in the population number due to an intensive drop in the population growth rate in the eight decade and a negative population growth in the last decades of the 20th century. The alarming, "critical", values of a negative population growth at the beginning of the 20th century, especially in the municipality of Crna Trava, should also be taken into consideration. In addition, emigration flows of population from these municipalities have been "taking away" a large number of reproductively capable young people, which has led to demographic aging. In that sense, the existence of a specific demographic model of the border municipalities of south-eastern Serbia has contributed to their demographic future being viewed from a "pessimistic perspective".

The ethnic image of the two municipalities in the period between 1961 and 2011 did not change significantly. Changes manifest themselves in the form of a larger and smaller ratio of representation of certain ethnic groups in a specific time period, although ethnic homogeneity of the two municipalities was not disturbed in any of the periods. Namely, Serbs represent the majority of the population during the entire observed period (in 2011, in the municipality of Crna Trava there were 98.7% of them, and in the municipality of Trgovište – 97.8%). Nevertheless, after certain variations over time in the ratio of representation of certain ethnic groups (Macedonians, Yugoslavs, and Bulgarians), there was a significant increase in the share of Roma as compared to other ethnic groups in the last two censuses, and this applies to only one of the two municipalities (Trgovište). The analysis of research results regarding religious beliefs of the population of the two municipalities shows that there are differences among municipalities, although they are not large (in 2011, there were 98.4% of Orthodox Christians, 0.06% of Catholics, 0.2% of Muslims, and 1.3% of people of other beliefs in the municipality of Crna Trava, whereas in the municipality of Trgovište, there were 99.1% of Orthodox Christians, 0.06% of Catholics and 0.7% of others). Over time (from 1971 until 2011) the percentage of Orthodox Christians has increased, and the number of members of other confessions has decreased, especially the category of others (the undecided, the non-believers, and the undeclared), which is particularly the case in the municipality of Crna Trava.

Ethnically homogeneous environments are usually not a suitable ground for the occurrence and propagation of negative ethnic prejudices; therefore, a lack of "defensive" function of these kinds of attitudes affirms the fact that the majority of the population of this area feels safe, secure, and invulnerable.

However, we were interested in how the young people who agreed to talk with our researchers (10) "saw", imagined, or anticipated their relations with the members

of other ethnic groups who live in the same area or nearby. We found that the observed similarity with other ethnic groups, as an important factor of interethnic attraction, reduced social distance and increased the feeling of closeness, while the observed dissimilarity had the opposite effects. Members of ethnic groups which were evaluated as similar to one's own group were "gladly accepted" as potential marital partners, friends, bosses (Russians, Macedonians, Bulgarians), which rarely happened with the members of groups which were evaluated as the least similar (Albanians and Roma). Ethnic attitudes of young respondents in both municipalities depended primarily on their interactions with certain members of different ethnic groups (business cooperation, sports events, and social gatherings). Expressing their attitudes towards those who were ethnically different, they relied on their own experience and communication with them. They were prone to generalise and stereotypically ascribe the traits they observed in individuals (fairness, honesty, peacefulness, "bad temper", untidiness) to all members of the ethnic group those individuals belonged to.

Although this research on social distance has a limited scope (small number of respondents, impossibility of generalisation), it suggests mostly positive attitudes of respondents towards ethnically different population, which can be a good basis for quality relations in the border area and for more intensive future cooperation in different areas of life.